

СУБСТАНТЫЎНЫЯ МЕТАФАРЫЧНЫЯ СТРУКТУРЫ Ў ТВОРАХ ПЕТРУСЯ БРОЎКІ

В. Дз. Старычонок
(Мінск, Беларусь)

Артыкул прысвечаны даследаванню субстантыўных метафарычных структур у творах Петруся Броўкі. Вызначана, што выкарыстанне метафар у дыскурсе П. Броўкі дапамагае больш дакладна і ўсебакова апісаць прадмет ці з'яву, ахарактарызаваць чалавека з пункту гледжання яго ўзросту, знешняга выгляду, разумовых здольнасцей, выразіць свае адносіны да апісваемых фактаў і падзей.

Ключавыя словы: метафара, намінацыя, субстантыў, семантыка, кантэкст.

Статья посвящена исследованию субстантивных метафорических структур в произведениях Петруся Бровки. Определено, что использование метафор в дискурсе П. Бровки помогает более точно и всесторонне описать предмет или явление, охарактеризовать человека с точки зрения его возраста, внешнего вида, умственных способностей, выразить свои отношения к описываемым фактам и событиям.

Ключевые слова: метафора, номинация, субстантыў, семантика, контекст.

The article is devoted to study of substantive metaphorical structures in the works of Pietrus Brouka. Determined that the use of metaphors in the discourse of Pietrus Brouka helps to more accurately and comprehensively describe the subject or phenomenon, to describe in human by the terms of his age, appearance, mental abilities, to express their relationship to the described facts and events.

Key words: metaphor, nomination, substantive, semantics, context.

Творчасць Петруся Броўкі часта называюць паэтычным летапісам народнага жыцця, у якім адлюстраваліся думы і спадзяванні чалавека, яго ўзнёслыя мары і зямныя жаданні. Лейтматывам многіх твораў паэта з'яўляецца філасофская тэма жыцця чалавека, увасобленага ў вобразах Ефрасіні Полацкай, Францыска Скарыны, Вашчылы, Хрэсьці Кастуся Каліноўскага, сціпых сялянскі жанчын, адважных воінаў-франтамоў і партызанаў. Адлюстраванню ўважліва націскаюць на жыццё чалавека, яго розных выяў дапамагаюць філасофскія метафары, увага ў якіх засяроджваецца перш за ўсё на экзістэнцыі чалавека. *Сцежка* – гэта жыццёвы шлях, *ранне* – гады маладосці, *непгода* – нягода, ліхая гадзіна, *калдобіны і выбоіны* – жыццёвыя няўдачы, непрыемнасці, цяжкасці, *частакол* – цяжкая, часам непераадоўная перашкода: *Што ж, кожнаму выпалі сцежкі свае; У дні маладосці, у дні свайго рання, Нямала і я пахадзіў на спатканні; Навала пройдзе. І калі Ізноў засвеціцца свабода, – Вам скажуць сосны, як жылі Мы ў дні вялікай непагоды; Жыццё паказала яму [Алесю] цяпер свае выбоіны і калдобіны; Кому жыцця бліснуў ледзь золак, а мне ўжо вечаровы дым, за дзён мінуўшых частаколам я ўжо не стану маладым.*

Аб сэнсе чалавечага жыцця, незабыўнасці добрых людскіх спраў і пераемнасці пакаленняў вядзецца гаворка ў вершах «Як ліст дубовы...» і «Сляды». Чалавек павінен быць

цвёрдым, зацвержаным у жыцці, верным свайму абавязку. І тады яму, як і дубоваму лісту, не будуць здавацца страшнымі самыя цяжкія перашкоды: «віхуры гул і свіст», «вятры і шлока», твань, багна, люты мароз... І пакуль не дасягне чалавек «галінамі сонца», не можа ён жыць спакойна. Нават памерці не можа.

Адлюстраванне перажыванняў, пачуццяў і ўнутранага стану чалавека перадаецца ў невялікіх кантэкстах з апорным словам *сэрца*. Прычым у такіх кантэкстах можа выражацца як сардэчнасць, шчырасць, спагадлівасць, так і смутак, боль, дрэнны настрой: *Свой радок на паперы Не чакаў я спаткаць, Проста сэрца без меры Захацела спяваць; З нас кожны памыляцца можа, На сэрцы горыч ды імжа; Ласкавых стрэне й неласкавых, Яму ж да сэрца ўсё бяры, Не спакусіўшыся на славу, Сатканай толькі з мішуры; Людское сэрца, быццам мора, У ім бывае шторм і штыль.*

Душэўны ўздым, прыліў энергіі выражаюць другасныя ЛСВ субстантываў *бляск, пробліск, прыбой*: *Гляджу на шуструю дзяўчыну, На бляск вачэй, ружовасць шчок; Рады я – Убачыў пробліск вясёлы – Значыць я зноўку Буду здаровы; І гудзеў узняты часам Чалавечых сіл прыбой.*

Другасныя ЛСВ полісемантаў *цяжар, надлом* лёгка выводзяцца з першасных ЛСВ, у якіх закладзены семы цяжкасці, надломленасці: *Я вельмі рады развітанню, Але цяжар яшчэ нашу – Хаджу атручаны дазвання, Бы нехта*

плююу у душу; *Што роспач аднаго, што слёзы і надломы У буры песень, веры і надзей?*

У творах П.Броўкі выкарыстоўваюцца анімістычныя метафары, якія адлюстроўваюць шырокія і шматбаковыя сувязі аб'ектыўнай рэчаіснасці з чалавекам: ён можа параўноўвацца з жывёламі, дрэвамі, бытавымі прадметамі. У працэсе метафарызацыі часцей актуалізуюцца пэярэтыўныя характарыстыкі, які ўказваюць на старога, няўкладнага чалавэка (*чапля, пень*), дармаеда, лодара (*труцень*), злачынца, здрадніка (*зграя*): *Чапля старая толькі Крадкам выплаўла на двор; Дзяўчыну лічым мы бярозкай, Завём старога ніём сівым; Трутнем не быў я, З табою мы зладзілі хату; За тое скарала гайня Ку-клукс-клана, Што, мабыць, прыехаў Ён з белымі разам У тым жа вагоне, што ім збудаваны.*

Персаніфікаваныя метафары, утвораныя па лостраной мадэлі «чалавек» → «чалавек», могуць характарызаваць асобу як са станоўчай, так і адмоўнай канатацыяй. Параўн.: *карыфей 'кіраўнік хору ў старажытнагрэчаскім тэатры' → 'выдатны дзеяч у якой-небудзь галіне', прыслужнік 'слуга' → 'той, хто прыслужваецца перад кім-небудзь': На мастакоў малюся рукі, На цуд, што твораць разбярэ, І з карыфеямі навукі Згараю разам на кастры; Ёсць прыслужнікаў нямала, Што за долар прадаюцца І гатовы да паслуг.*

П.Броўка ўмела выкарыстоўвае семантычны патэнцыял слоў з першасным значэннем 'чалавек'. Такія намінацыі пляхам выкарыстання прыёму ўвасаблення пачынаюць суадносіцца з дрэвамі, раслінамі, прыроднымі з'явамі, артэфактамі, набываючы пры гэтым рысы чалавэка: *А сосны – рыдзаны ў шаломах; Вятры – вандроўнікі, вядома, Барозны – гуслі на раллі; Такая ўжо відаць патрэба, Каб мы штодня хутчэй раслі, Пазадзіралі дзюбы ў неба Асілкі-краны, як буслы.*

Важнае месца ў дыскурсе Петруся Броўкі займаюць вонкавападабенчыя метафары, азначэнні якіх, як правіла, абмяжоўваюцца фармулёўкамі 'тое, што нагадвае...', 'тое, што па форме нагадвае...'. Параўн.: *свечка 'палачка з тлушчавага рэчыва з кнотам усярэдзіне, якая служыць для асвятлення' → 'тое, што па форме нагадвае свечку', акраец 'кавалак хлеба, адрэзанага ад непачатага краю' → 'тое, што па форме нагадвае акраец хлеба', ільдзінка 'невялікая ільдзіна' → 'тое, што нагадвае ільдзінку', асколак 'кавалак чаго-небудзь разбітага' → 'тое, што па форме нагадвае асколак', карабель 'вялікае марское судна' →*

'тое, што па форме нагадвае карабель', спіна 'частка тулава ад шыі да крыжа' → 'тое, што нагадвае спіну', дзюба 'рагавое ўтварэнне ў птушак у выглядзе дзвюх падоўжаных сківіц' → 'тое, што нагадвае дзюбу', вока 'орган зроку' → 'тое, што кідкімі кропкамі выдзяляецца на агульным фоне': *Хутка жнівень прыйдзе, Пабягуць жніяркі... І настануць свечкамі Жоўтыя снапы; Акраец пачырванелага сонца ўжо ледзь віднеўся з-за вежы; Травы ў праменных ільдзінках расы; Мільярд асколкаў свеціць у небе сінім; Плылі над пасёлкам Хмар караблі, І ў рэйс вялі іх Вятры-капітаны; Поўных рэк Па лугах выгінаюцца спіны; Пазадзіралі дзюбы ў неба асілкі-краны, як буслы; Крыніцы – вочы ўсёй зямлі.*

На вонкавым падабенстве заснаваны метафары *барада* 'невялікі кусцік жыта, пакінуты пры дажынках' *заушніца* 'месяц у першай квадра; катэх на вярбе, бярозе і іншых раслінах': *Калосы асцявалі, Іх пажалі, сабралі, Бараду звалі Ды дажынкі згулялі; І над лесам свеціць Заушніца вечнасці – Месяц малады; А ўжо скрозь завушніцы На калоссях дымяцца. Прымета 'вонкавае падабенства' часта ўкладняецца акцыянальнай семай, якая выражае пэўныя рухі (*хваля, істужка*): *Вейдзеш за вёску – жытнёвыя хвалі коцяцца; І ў шумных прысадах істужкі дарог.**

Гукавыя метафары ў П.Броўкі грунтоўна на асацыяцыях, дзе гукі чалавэка атажсамліваюцца з шумам дрэў, журчаннем вады: *Вялікі дуб, яго напэвы Ідуць з карэньчыкаў малых; Рака шмат раз Вяла мне сказ, Ляцела ўдаль Гамонка хваль. У мэтавай зоне гукавой метафарычнай мадэлі часам аказваюцца ЛСВ 'чутка, плётка, пагалоска', утвораныя ад зыходных ЛСВ 'ледзь чутная гутарка' (*шэпт*), 'паўторны суд' (*перасуд*): *А з шэпту яго навілася вярэўка... Сустрэлася жонка з найлепшай сяброўкай; Ты перасудаў не лякайся, Што людзі зложаць у паспех. Бесперапыннае, аднастайнае гудзенне гудка паравоза рэпрэзентуецца ў сэнсавай структуры полісеманта *сімфонія*: *А там і паравоз якраз Вядзе сімфонію гудкоў.***

У канву паэтычных твораў П.Броўка ўдала ўплятае назвы музычных інструментаў (*скрыпка, бубен, цымбалы, жалейка*), з дапамогай якіх ствараюцца яркія малонкі веснавога абуджэння, музыкі восеньскай ночы. Найменні такіх інструментаў выкарыстоўваюцца ў невялікіх тэкставых фрагментах, паслядоўна спалучаючыся паміж сабой і з іншымі вобразна-выяўленчымі

сродкамі: *Ах, як нам блізка і знаёма З гадоў дзіцячых, маладых – Вясных рэчак дзіўны гоман, Дажджоў цымбалы, бубны грому, Жалейкі птушак паміж іх; Можжа чуць вам давалося, Як грае ноч на скрыпках сосен Смычкамі восеньскіх вятроў?*

П. Броўка як тонкі назіральнік змен пор года, наступлення зімы і вясны не мог не заўважыць новага покрыва зямлі і дрэў. Зімовы снежны ўбор паэт атаясамлівае з ватай, світай, белую квецень – з саванам, канюшынавае поле – з коўдрай, туманнае покрыва – з шатамі: *На палоззях ліповых І зіма прыляцела. Як бы ўсім на пацеху Упрыгожыла хаты – Аж пад самыя стрэхі Абляпіла іх ватай; Вясны ў ядвабах, аксамітах прыйшла на пушчы і палі, зімы даношанаю світу зняла з набраклае зямлі; Кветкі зляталі з яблынь і груш, Зямлю засцілаючы саванам белым; Коўдра канюшыны сцелецца ля ног; Туман дыміцца, Над зямлёй паслаўшы шаты.*

Да ліку традыцыйных, лёгка ўзнаўляльных па першасным ЛСВ і кантэкставым акружэнні адносяцца метафары бярозка 'невялікая бяроза' → 'дзяўчына', стан 'постаць чалавека' → 'ствялі дрэва', фарба 'рэчыва, што надае той ці іншым колер прадметам, якія яно пакрывае' → 'румянец, прыліў крыві', калена 'частка нагі, дзе злучаюцца бядровая і галёначная косці' → 'асобна частка музычнага твора', водбліск 'бліск, адбітае святло' → 'след чаго-небудзь, адностраланне', плён 'тое, што вырашчана' → 'дасягненне', паэма 'вялікі вершаваны твор' → 'што-небудзь прыгожае, велічнае, незвычайнае'. *Дзяўчыну лічым мы бярозкай; Прыйдзеш да дуба ўчатырох, –ледзь стан яго абдымеш; Пакрыла фарба шчокі Падазронаю красой; Кадрылю ў пяць ці сем кален, Сплючы, ён мог іграць; Жывыя водбліскі сяброўства Гараць ва ўсіх канцах зямлі; Слаўлю задум разгон, Слаўлю сяброўства плён; Зямля Беларусі!.. Ты наша паэма з бурытынавых слоў!*

Слова ў паэтычным дыскурсе П. Броўкі ўскладняецца не толькі традыцыйнымі і ўстойлівымі асацыяцыямі, але і аўтарскімі семантычнымі напластаваннямі, якія ў залежнасці ад кантэкставага акружэння выяўляюць новы, невядомы дагэтуль сэнс слова. Да ліку індывідуальна-аўтарскіх метафар неабходна аднесці другасныя ЛСВ

субстантываў *волава* 'чорная хмара', *прымус* 'скоўванне зямлі снегам, льдом', *сходка* 'пчаліны рой у час збірання мёду', *хаўрус* 'адзінства, сувязь', *кадрыля* 'перамяшчэнне, рух прадметаў ад якога-небудзь штуршка', *пяшчота* 'мяккая танальнасць, прыемнасць, ласкавасць (пра прыродныя з'явы)', *золак* 'першае праяўленне, прымета якога-небудзь часу, перыяду', *далягляд* 'дыяпазон ведаў, інтарэсаў': *Хмары чорнага волава Плылі загуменнямі; Хутка вызваляцца гоні З-над уціску, з-над прымусу; На дрэвах пчол руплівых сходкі Гудуць ад золку да цямна; Там хвалі коцяцца Дзвіны, Дняпро і Сож там у хаўрусе; У борт як ударыш [акіян] ды так пахіснуеш, Што скачуць кадрыль чамаданы; Здалёку бор пяшчотай туліць І чавявае казкі-сны; Каму жыцця бліснуў ледзь золак, А мне ўжо вечаровы дзень; Відзён вякоў наступных далягляд.*

Некагорыя аказіянальныя метафары выражакць даволі аб'ёмны сэнс, які патрабуе шырокага тлумачэння. Параўн.: *Высокая ў лічыны крона, Бязмежэжа — не ахопіць зрок; Да агульнага ж паўстання Не хапала ўсім яднання І рабочай мужнай сталі, І сцягоў, што ўдалеч звалі; А песні стаяць вартавымі, як раней, На вежах няскончанай барацьбы; Паэзія, твой крок чуваць, Твой стан, здаецца, бачу!*

Такім чынам, паэзію П. Броўкі можна назваць голасам сучасніка, якога хвалююць пытанні вайны і міру, жыцця і смерці, любові і нянавісці. Лірычны герой твораў умее цаніць жыццё і радавацца шчасцю мірнай працы, паважае кожнага, «хто працай і навукай чалавецтва ўздымае ўвысь». Выкарыстанне метафар у дыскурсе П. Броўкі дапамагае больш дакладна і ўсебакова апісаць прадмет ці з'яву, ахарактарызаваць чалавека з пункту гледжання яго ўзросту, знешняга выгляду, разумовых здольнасцей, выразіць свае адносіны да апісваемых фактаў і падзей. Метафара дазваляе больш зрокава асэнсаваць разнастайныя з'явы сучаснага жыцця, ствараць новыя вобразы, выклікаць свежыя і нечаканыя асацыяцыі, надаць паэтычнаму маўленню свежасць, выразнасць, адметнасць, эмацыянальную і экспрэсіўную насычанасць.